

Rola autorytetu w procesie wychowania młodego pokolenia

Ks. Prof. Dr hab. Jan Zimny – KUL STALOWA WOLA

Ur. w 1952 roku w Bojanowie. W l. 1976-82 studia filozoficzno-teologiczne w WSD w Przemyślu. W r. 1990 licencjat z teologii zaś w r. 1991 doktorat z katechetyki na KUL a następnie studia z pedagogiki. W r. 2005 doktorat a w 2006 r. habilitacja z pedagogiki. W r. 2010 tytuł profesora z pedagogiki. Obecnie profesor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki katolickiej. Wykładowca w wielu jednostkach uczelnianych w kraju i za granicą. Organizator ośrodka młodzieżowego, wielu konferencji krajowych i zagranicznych, sesji naukowych, kursów i szkoleń. W l. 2007-2008 prodziekan WZNoS KUL, w l. 2009-2010 dziekan Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce KUL w Stalowej Woli oraz pełnomocnik Rektora KUL ds. organizacji Filii KUL w Stalowej Woli. W l. 1999-2010 Dyrektor Instytutu Teologicznego w Sandomierzu. Autor wielu monografii i publikacji zbiorowych, artykułów naukowych opublikowanych w Polsce i za granicą. Ekspert MEN ds. awansu zawodowego nauczycieli. Redaktor naczelny „Pedagogika Katolicka”, „Pedagogia Ojcostwa”, „Katolikus Pedagogia”. Promotor wielu prac naukowych, w tym kilku doktoratów. Prezes Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Sandomierzu, Akademickiej Rady Pedagogów Katolickich w Sandomierzu oraz Międzynarodowej Rady Pedagogów Katolickich w Ružomberku na Słowacji. Współzałożyciel Międzynarodowego Zespołu Badawczego Pedagogów Katolickich Myśli Jana Pawła II w Stalowej Woli.

Rola autorytetu w wychowaniu wydaje się bardzo ważna szczególnie w obecnych czasach, gdy nastąpiła dewaluacja pojęcia „autorytet”, stało się ono niemożliwe, nastąpiło też przewartościowanie historii w związku ze zmianami ustrojowymi – upadły jedne, oficjalne autorytety, pojawiły się inne, zanegowano pewne wartości, a na ich miejscu wyrosły nowe¹. Wszystko to nie sprzyjało zarówno dyskusji na temat autorytetów, jak i refleksji wokół autorytetu a szczególnie autorytetu nauczyciela.

Co prawda problem autorytetu podejmuje wiele nauk społecznych, takich jak: pedagogika, psychologia, filozofia, to jednak każda z tych dyscyplin przyjmuje odmienny punkt widzenia i inaczej akcentuje autorytet, tworząc własne terminy i ujęcia

teoretyczne. Zapewne jednym z bardziej istotnych problemów przy omawianiu autorytetu jest jego wpływ na wychowanie młodego człowieka.

Jaka jest rola autorytetów? Myślę, że w historii ludzkości największe autorytety pełniły wielorakie role; i tak jest nadal. Były i są to role tzw. strażników, żeglarzy i świadków. Na czym polegają poszczególne role? Otóż strażnicy strzegą wartości i tradycji, są obrońcami trwałych zasad i prawego stylu życia. Żeglarze poszukują czegoś nowego, przecierają nowe szlaki, otwierają nowe horyzonty. Natomiast świadkowie zaś świadczą przeciwko złu, nie pozwalają zapomnieć o pozytywnych wartościach i nie godzą się na szeroko pojętą niesprawiedliwość².

¹ D. Wiśniewska. Nieszczęsny los autorytetu. [w:] „Wychowawca” 2:2000, s.11; A. Różyło. Warunki autentycznego wychowania w nauczaniu Benedykta XVI (na podstawie „Listu do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania”). [w:] Instytut Pedagogiki 2004-2011 w służbie Kościołowi, ojczyźnie i rodzinie. E. Juško, B. Wolny (red.). Stalowa Wola 2011, s. 202-207.

² Tamże.

W naukach społecznych pojęcie autorytetu jest interpretowane również w kontekście wpływu. Takie rozumienie autorytetu pozostaje w zgodzie z łacińską etymologią tego słowa. Przez wpływ rozumie się umiejętność zmiany postępowania innej osoby³. Wpływ może być intencjonalny lub nieświadomy, przy czym cechy te dotyczą zarówno osoby wpływającej, jak też odbierającej. Wpływ może być zróżnicowany ze względu na aspekt motywacyjny. Oznacza to, że może mieć charakter pozytywny lub negatywny. Wpływ pozytywny podejmowany jest zgodnie z interesem drugiej osoby i jest przez nią dobrowolnie przyjmowany. Pełni wobec niej funkcję inspirującą i wzmacniającą. Natomiast wpływ negatywny wynika z interesu wpływającego i zmusza drugą osobę do uległości. Atrybutem pozytywnego lub negatywnego wpływu są również procesy decyzyjne osoby, na którą ukierunkowany jest wpływ. Są one odnoszone do jej własnych, wewnętrznych doznań, wyrażonych w jednej z następujących kategorii: chęć; muszę; powinieniem. Pierwsza kategoria wyraża postanowienie na bazie osobistej preferencji i oznacza dobrowolne przyjęcie wpływu innej osoby. Druga kategoria wyraża rozstrzygnięcie między alternatywami i ma charakter powinności w stosunku do kogoś. Natomiast trzecia kreuje taktykę manipulacyjną, w wyniku której ograniczone jest swobodne stanowienie osoby, co pozwala innym podejmować decyzje w jej imieniu, ale nie zawsze zgodnie z jej interesem⁴. Wpływ negatyw-

ny, utożsamiany z manipulacją, kształtuje niekorzystnie stosunki międzyludzkie.

Związek autorytetu z wpływem nie budzi wątpliwości autorów. Według Mieczysława Lejmana „przez autorytet [...] rozumiemy wpływ [...] osoby cieszącej się ogólnym uznaniem na jednostkę lub grupę osób i określoną sferę życia codziennego”⁵. Związek ten został potwierdzony serią eksperymentów amerykańskiego psychologa Stanleya Milgrama⁶. Relację autorytetu z wpływem można określić następująco: nie każdy wpływ łączy się z autorytetem, ale autorytet nie istnieje bez wpływu. Zdaniem Jana Szczepańskiego autorytet zawsze powiązany jest z pewną możliwością wywierania wpływu na postępowanie innych osób⁷.

W związku z powyższym nasuwają się istotne wnioski dotyczące pracy pedagogicznej. Nauczyciel oddziałuje na uczniów na dwóch płaszczyznach:

- 1) jako reprezentant władz oświatowych i społeczeństwa - poprzez określone treści i metody pedagogiczne;
- 2) jako fizyczna osoba o indywidualnej osobowości - poprzez aparycję, temperament, sposób myślenia.

Na pierwszej płaszczyźnie nauczyciel świadomie oddziałuje na uczniów. Natomiast na drugiej jego wpływ może być intencjonalny lub nieświadomy. Za optymalną można przyjąć sytuację, w której oddziaływanie nauczyciela oraz zmiana zachowania przez ucznia są świadome. Ze względu na wartości i cele procesu pedagogicznego pożądane jest, by źródłem

³ J. Pieter. Wpływ nauczycieli na uczniów. [w:] „Chowanna” 1:1970.

⁴ A. Valisova. Autorytet a manipulacja - problem kierowania rozwojem. [w:] Pedagogika alternatywna - dylematy teorii. B. Śliwerskiego (red.). Łódź - Kraków 1995, s. 323-324.

⁵ M. Lejman. Autorytet nauczyciela - wychowawcy. [w:] „Ruch Pedagogiczny” 1:1984.

⁶ I. Jazukiewicz. Autorytet nauczyciela. Kraków 1999, s.19.

⁷ J. Szczepański. Autorytet w nauce. [w:] Autorytet w nauce. P. Rybickiego, J. Goćkowskiego (red.). Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1980, s. 14.

wpływu nauczyciela był jego autorytet. Tylko w takiej sytuacji wpływ, bez względu na płaszczyznę oraz intencjonalność oddziaływania, spotyka się z dobrowolnym podporządkowaniem uczniów oraz ma pozytywny charakter ze względu na aspekt motywacyjny.

Świadomość istnienia różnych rodzajów autorytetu nauczyciela jest istotna dla poszukiwań i dociekań, dotyczących jego znaczenia w procesie pedagogicznym. Istnieje zgodność wielu autorów, że ze względu na cele pedagogiczne, dobro indywidualnych osób oraz dobro społeczne, tylko autorytet pedagogiczny (wyzwalający, wewnętrzny, prawdziwy) pełni w wychowaniu istotną funkcję. O takim autorytecie Henryk Rowid napisał, że jest środkiem zmierzającym do realizacji zadań wychowawczych, pobudza inicjatywę i kształci samodzielność uczniów, uzdatnia ich do samokształcenia i samowychowania, a tym samym zapewnia im zadowolenie i szczęście osobiste. Autorytet ten opiera się na karności wewnętrznej, rozwiniętej przez wyzwalenie w świadomości uczniów poczucia współodpowiedzialności i zdyscyplinowanej wolności.

Z kolei autor niniejszego artykułu proponuje nieco inny rodzaj autorytetu, który nosi miano autorytetu inspirandera. Szerzej na ten temat pisze w swoim opracowaniu poświęconym w całości temuż zagadnieniu⁸. Model tego autorytetu składa się z trzech obszarów a mianowicie osoby – jego walorów, wiedzy – mistrzostwa zawodowego i wiary – wartości chrześcijańskich. Autor stawia tezę, że prawdziwy, autentyczny autorytet nauczyciela nie może istnieć w oderwaniu od wartości chrześcijańskich jako źródła autorytetu. Autorytet można mieć i można nim być. Jeśli ma nim

być wartości te są nieodzowne i stanowią fundament w autorytecie inspirandera.

Przedstawione rozważania można podsumować w następujący sposób. Autorytet jest problemem istotnym i złożonym. W naukach społecznych brak jest jednoznacznego określenia jego istoty. Funkcją pierwotną pełni pojęcie, odwołujące się do łacińskiego źródłosłowu. Rozbieżności w rozumieniu istoty autorytetu dotyczą przede wszystkim jego związku z władzą, przywództwem i wpływem. Uogólniając poglądy różnych autorów można przyjąć, że:

- 1) władza, przywództwo i wpływ mogą, ale nie muszą współwystępować z autorytetem;
- 2) autorytet może łączyć się z przywództwem, na ogół współwystępuje z władzą, natomiast zawsze pozostaje w związku z wpływem;
- 3) władza i przywództwo mogą istnieć bez autorytetu, ale nie istnieją bez wpływu;
- 4) pojęcie autorytetu, władzy i przywództwa łączy pojęcie wpływu; jest warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym do zaistnienia autorytetu.
- 5) prawdziwy autorytet istnieć może tylko na bazie wartości chrześcijańskich.

Trzeba jasno powiedzieć, że autorytety wskazują drogę, są drogowskazem, miarą samego siebie, światłem, stanowią wzorzec osobowy, wychowują. Z autorytetem wiąże się pojęcie mistrza, mistrza ducha, życia, sztuki, rzemiosła⁹.

Wychowaniem zwykło się nazywać sposób oddziaływania na postępowanie jednostek w celu urobienia ich zachowań zgodnie z określonym systemem wartości. Przy tym wychowujący w procesie wychowania stają się też osobami wychowywanymi wskutek wzajemnych oddziaływań.

⁸ Por. J. Zimny. Współczesny model autorytetu nauczyciela. Rużomberok 2006.

⁹ Por. Z. Frydel. Upadek autorytetów. [w:] „Nowa Szkoła” 9:2000/2001, s.29.

Celem tego procesu jest przygotowanie ludzi, którzy są przedmiotem zabiegów wychowawczych, do pełnoprawnego uczestnictwa w życiu danej zbiorowości¹⁰.

E. Fromm twierdzi, że autorytet jest odbiciem norm i wartości uznanych przez społeczeństwo. Wychowanie rozumiane jako oddziaływanie dorosłych na młode pokolenie także zawiera w sobie normy i wartości. Autorytet i wychowanie są, zatem zjawiskami równoważnymi¹¹. Zauważa on, iż w literaturze pedagogicznej pomijano fakt, że autorytet i wychowanie to zjawiska równoważne. Wyróżnia on dwa ujęcia: autorytet jako właściwość osoby oraz jako relacja społeczna. W pierwszym ujęciu autorytet przyznajemy tym osobom, które kompetentnie działają, np. nauczycielowi za jego wiedzę. Drugie ujęcie jest charakterystyczne dla dyskusji naukowej. Na tym polu łatwiej jest wyjaśnić związki autorytetu z wychowaniem. Autorytet rozumiany jest tu jako pełnienie pewnej roli. Jest to szczególnie związek, którego pierwszy człon stanowi działanie osoby znaczącej, a drugi człon to jej naśladowanie. Obydwa członki uzupełniają się wzajemnie¹². Nie wszyscy jednak doceniają potrzebę odwoływania się do autorytetu w wychowaniu. Należą do nich przedstawiciele naturalistycznych koncepcji wychowania, a wśród nich m.in. J. J. Rousseau, L. Tołstoj, E. Key, A. S. Neill, czy też pedagodzy pozostający pod wpływem psychologii humanistycznej. Przeciwnicy są przekonani, że ogranicza on nadmiernie przestrzeń ich wolności tak niezbędnej dla prawidłowego rozwoju. Przychylnie stanowisko wobec autorytetu

jako zdecydowanie pozytywnego czynnika wychowawczego zajmują przedstawiciele socjologicznych koncepcji wychowania i tzw. pedagogiki kultury. Wśród nich znajdują się E. Durkheim, B. Bergemann, G. Kerschensteiner, S. Hessen, B. Nawroczyński i B. Suchodolski, V.Pareto, G. Simmel. M. Weber, T. Parsons, R. Merton¹³.

Na to jak duży wpływ na działania człowieka ma autorytet wskazują badania Stanleya Miligrama. Amerykański profesor psychologii, przeprowadził badania nad pamięcią. Zgłaszającym się ochotnikom wyjaśniono, że celem badań jest stwierdzenie, w jaki sposób stosowanie kar ma wpływ na zapamiętywanie materiału? Jednakże rzeczywisty cel badań Miligrama miał odpowiedzieć na pytanie: Jak wiele bólu są w stanie zadać ludzie niewinnej ofierze, kiedy otrzymają takie polecenie?¹⁴. W eksperymencie Miligrama uczestniczyły osoby pełniące rolę „uczni” mającego za zadanie nauczyć się na pamięć określonej liczby - występujących w parach - słów oraz osoba pełniąca rolę „nauczyciela” sprawdzającego poprawność pamięciowego opanowania materiału. Po przeprowadzeniu badań, Miligram postawił tezę, że skłonność badanych do krzywdzenia nieznanymi wynikała z silnej tendencji do ulegania autorytetom¹⁵. W tym przypadku autorytetem był eksperymentator niepozwalający „nauczycielowi” przerwać proces badawczy. Eksperymentator nakazywał strofować badanych, by postępowali zgodnie z jego wymaganiami. To głęboko zakorzenione poczucie obowiązku ulegania autorytetom wywodzące się z procesu

¹⁰ J. Mikułowski, Z. Pucek. Współczesne społeczeństwo polskie. Warszawa 1990, s. 174.

¹¹ E. Fromm. Ucieczka od wolności. Warszawa 1970, s. 12.

¹² Tamże.

¹³ M. Łobocki. Wychowanie moralne w zarysie. Kraków 2002, s. 120-121.

¹⁴ Por. J. Michalak. Autorytet rozumiany jako kompetencje. [w:] „Edukacja i Dialog” 7:1996.

¹⁵ Tamże.

socjalizacji, wychowania, miało decydujący wpływ na postępowanie badanych¹⁶. Wyniki jego badań dowiodły ogromnej siły, z jaką autorytety wpływają na postępowanie innych osób.

Jeśli chodzi o pracę pedagogiczną, nauczyciel oddziałuje na uczniów na dwóch płaszczyznach: po pierwsze jako reprezentant władz oświatowych i społeczeństwa – poprzez określone treści i metody pedagogiczne; a po drugie jako fizyczna osoba o indywidualnej osobowości – poprzez aparycję, temperament, sposób myślenia, system wartości¹⁷. Na pierwszej płaszczyźnie nauczyciel świadomie oddziałuje na uczniów, natomiast na drugiej jego wpływ może być intencjonalny lub nieświadomy. Za optymalną można przyjąć sytuację, w której oddziaływanie nauczyciela oraz zmiana zachowania przez ucznia są świadome. Ze względu na wartości i cele procesu pedagogicznego pożądane jest, by źródłem wpływu nauczyciela był jego autorytet. Tylko w takiej sytuacji wpływ, bez względu na płaszczyznę oraz intencjonalność oddziaływania, spotyka się z dobrowolnym podporządkowaniem uczniów oraz ma pozytywny charakter ze względu na aspekt motywacyjny¹⁸.

Szczególne znaczenie w pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą ma autorytet określany mianem autorytetu wyzwającego lub według autora artykułu autorytet inspirandera. Osoba ciesząca się takim autorytetem ma inspirujący i konstruktywny wpływ na postępowanie osób, u których cieszy się uznaniem. Wychowawca obdarzony takim autorytetem mo-

bilizuje swoich wychowanków do inicjatyw i podejmowania samodzielnych działań, pogłębia poczucie odpowiedzialności za własny rozwój¹⁹. Z kolei inny rodzaj autorytetu, a mianowicie autorytet ujarzmiający nie wpływa z osobistych zalet czy zasług jego nosiciela, lecz z wygórowanej ambicji i żądzy władzy. Osoba posiadająca tego typu autorytet pragnie bezwzględnie podporządkować sobie wychowanków poprzez stosowany wobec nich przymus zewnętrzny. Cel taki uzyskuje w wyniku wydawania zakazów i nakazów, czy też przez nieustanną perswazję, nie ma tu miejsca na jakikolwiek kompromis²⁰.

Dla autorytetu wewnętrznego charakterystycznym jest fakt dobrowolnej uległości innych osób i gotowości do podporządkowania się ze względu na odczuwany podziw i uznanie. Autorytet taki zwykle przypisuje się osobie, której siła wpływa na innych, tkwi nie tyle w jej sposobach postępowania czy stosowanych przez nią technikach oddziaływań, ile w jej cechach charakteru i wartościach, jakie uznaje i konsekwentnie realizuje w życiu codziennym. Z autorytetem zewnętrznym mamy do czynienia wówczas, gdy podporządkowanie nie jest dobrowolne. Osoba o takim autorytecie ma moc wywierania wpływu na innych nie tyle dzięki swym osobistym przymiotom, ile zajmowaniu ważnego stanowiska w hierarchii władzy lub pełnieniu funkcji upoważniającej do formalnego podporządkowania sobie innych. Pod tym względem autorytet zewnętrzny jest tożsamy z autorytetem instytucjonalnym, urzędowym lub formalnym²¹.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Jazukiewicz. Autorytet., jw. s. 19.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Zimny, jw. s.106-121.

²⁰ Tamże, s.128-185

²¹ Tamże.

Z pedagogicznego punktu widzenia najbardziej wskazany i pożądanym jest oczywiście autorytet wywołujący, jak również bardzo do niego podobny autorytet inspirandera. Autorytet ujarzmiający - zwłaszcza w ekstremalnej jego postaci - uważany jest za niepożądany i szkodliwy. Niezbyt skuteczny wychowawczo wydaje się też autorytet zewnętrzny. Na ogół uważa się, że zarówno autorytet ujarzmiający jak i zewnętrzny rzadko tylko zasługują na miano autentycznego. Nazwą autorytetu prawdziwego obdarza się autorytet wywołujący, wewnętrzny i inspirandera. Prawdziwy autorytet odznacza się z reguły dwustronną interakcją²².

Najważniejszym z pedagogicznego punktu widzenia jest autorytet moralny (osobisty) lub inspirandera. Osoba o takim autorytecie staje się dla innych wzorem postępowania. Dzięki mocy wewnętrznej siła autorytetu jest niebywała, ma ogromny wpływ na sposób myślenia i działania innych. Dlatego też wychowawcy i nauczyciele cieszą się autorytetem osobistym czy inspirandera u młodzieży są niezastąpionym czynnikiem w ich prawidłowym rozwoju. I właśnie ten rodzaj autorytetu pozostaje w ścisłym związku z łacińskim słowem *auctoritas* oznaczającym godność i poważanie²³.

Oczywiście Wymienione rodzaje autorytetu nie występują w czystej postaci, najczęściej wzajemnie się uzupełniają. W procesie wychowania młodzieży należy umożliwić ujawnianie się autorytetów. Oczekuje się ujawnienia zwłaszcza

autorytetów tej miary, co autorytet moralny, wywołujący, inspirandera, prawdziwy, a także autorytet epistemiczny i deontyczny zorientowany zwłaszcza na solidaryzowanie się z jego nosicielem²⁴. Autorytet jako dobrowolne „podporządkowanie się” ma charakter długotrwałego procesu i można wyróżnić w nim cztery fazy:

- a) bezpieczeństwa,
- b) heteronomii,
- c) równowagi,
- d) autonomii²⁵.

Faza bezpieczeństwa - początków tworzenia się autorytetu w świadomości człowieka i należy go szukać w okresie wczesnego dzieciństwa. To właśnie rodzice są pierwszymi, znaczącymi osobami dla dziecka, zaspokajającymi wszystkie jego potrzeby, dającymi mu poczucie bezpieczeństwa²⁶.

Faza druga zwana heteronomią - to okres przedszkolny i moment rozpoczęcia nauki szkolnej. Rodzice dla dziecka nadal są osobami znaczącymi, ale równolegle zaczyna funkcjonować autorytet nauczyciela. Jego autorytet często przewyższa autorytet rodziców. Dziecko w tym okresie bezwzględnie uznaje zdanie nauczyciela. Wyraża się to w wypełnianiu poleceń nauczyciela, przyjmowania jego zdania w przypadku różnicy sądów nauczyciela i rodziców, mówienia z zachwytem i sympatią o nauczycielu²⁷.

Faza trzecia to faza równowagi - występuje w średnim wieku szkolnym a autorytet nauczyciela nie ma już charakteru

²² J. Zimny. Cechy osobowości istotnym czynnikiem autorytetu nauczyciela. [w:] Podstawowe czynniki osobowości. Ukraina. Chmielnickij 2007, s. 95-101.

²³ Tamże.

²⁴ Łobocki. Wychowanie., jw. s. 116.

²⁵ Por. Jazukiewicz. Autorytet., jw. s. 40.

²⁶ Tamże. s. 41.

²⁷ Tamże. s. 42-43.

absolutnego. Szybki rozwój psychiczny w tej fazie prowadzi do kształtowania się zdolności samodzielnego i logicznego myślenia, zwiększającego krytycyzm uczniów. Uczniowie klas starszych szkoły podstawowej dostrzegają nie tylko nieodpowiednie zachowanie się dorosłych np. rodziców, nauczycieli, lecz także jego przyczyny i skutki. Niemożliwe jest już narzucanie autorytetu siłą (np. za pomocą represji). Na tym etapie młodzież uznaje autorytet wyłącznie dobrowolnie. Również krytyczny stosunek do osób dorosłych charakteryzuje młodzież w starszym wieku szkolnym, obejmującym okres szkoły średniej. Decydującym warunkiem dla posiadania autorytetu przez nauczyciela jest jego zachowanie, stosunek do uczniów oraz innych osób, a nie zajmowane stanowisko. Jeżeli zachowanie nauczyciela nie sprzyja wzrostowi wzajemnego szacunku, to nie tylko traci on autorytet, ale przyczynia się do kryzysu lub oddalenia kolejnej fazy, w której człowiek powinien stać się niezależny²⁸.

Wreszcie faza czwarta to faza autonomii - może ona mieć swój początek już pod koniec szkoły średniej. Młody człowiek nie tylko poszerza i zmienia swoje relacje z otoczeniem społecznym, ale też sięga do wartości wyższych, wyznacza sobie cele, podejmuje ryzyko, ponosi odpowiedzialność, próbuje kierować własnym postępowaniem. Po ukończeniu szkoły średniej wraz ze wzrostem zainteresowań naukowych i zawodowych stabilizuje się pogląd na świat. Już nie emocje kierują postępowaniem, życie uczuciowe uspokaja się, zaczyna dominować chłodny intelekt. W takiej sytuacji człowiek

stara się uwolnić od tego, czemu dotąd podlegał. Poczucie wewnętrznie przeżywanej dorosłości skłania go do otwartego sprzeciwu wobec wymagań zachowanie się dorosłych np. rodziców, nauczycieli, lecz także jego przyczyny i skutki. Niemożliwe jest już narzucanie autorytetu siłą (np. za pomocą represji). Na tym etapie młodzież uznaje autorytet wyłącznie dobrowolnie.

Również krytyczny stosunek do osób dorosłych charakteryzuje młodzież w starszym wieku szkolnym, obejmującym okres szkoły średniej. Decydującym warunkiem dla posiadania autorytetu przez nauczyciela jest jego zachowanie, stosunek do uczniów oraz innych osób, a nie zajmowane stanowisko. Jeżeli zachowanie nauczyciela nie sprzyja wzrostowi wzajemnego szacunku, to nie tylko traci on autorytet, ale przyczynia się do kryzysu lub oddalenia kolejnej fazy, w której człowiek powinien stać się niezależny²⁹. Każdy człowiek potrzebuje autorytetu. Potrzeba ta jest tak silna, że odrzucenie autorytetu ograniczającego rozwój, prowadzi natychmiast do wyszukania innego, którego wpływ może być jeszcze silniejszy³⁰.

Wcześniej już cytowany autor wielu publikacji Kazimierz Sośnicki wyróżniając trzy rodzaje autorytetu: zewnętrzny, wewnętrzny i autorytet idei, uznaje, iż punktem wyjścia jest autorytet zewnętrzny. Jest on powszechnie stosowany w środowisku rodzinnym. Źródłem autorytetu są tu osoba matki, ojca oraz osób spełniających opiekę nad dzieckiem. Zależność dziecka od nich, poczucie potrzeby ich opieki, przywiązanie, a czasem może nawet obawa powodują uleganie woli star-

²⁸ Tamże. s. 43-44.

²⁹ J. Zimny. Autorytet nauczyciela na dziś i jutro. [w:] „Pedagogika katolicka”. Nr 1a (1a/2007), s.50-58.

³⁰ Tamże.

szych. Kiedy dziecko przychodzi do szkoły, wówczas punktem wyjścia dla procesu wychowania jest również autorytet zewnętrzny nauczyciela. Dziecko rozumie, że spełnianie wymagań nauczyciela jest źródłem aprobaty jego postępowania. Uznawanie autorytetu nauczyciela łączy się wtedy z jego osobą, mianowicie ze zrozumieniem jego stanowiska w szkole jako osoby prowadzącej nauczanie i wychowywanie³¹. Rola tego autorytetu jest jednak tylko przejściowa, zarówno w wychowaniu rodzinnym jak i w szkole. Przekształca się on coraz bardziej w autorytet wewnętrzny. Dziecko coraz wyraźniej uświadamia sobie, że nie sama osoba nauczyciela, nie osobiste uczucia do nauczyciela czy do rodziców powinny być motywami wypełniania ich woli, ale że tymi motywami są wartości, które oni reprezentują. Motywami ulegania im staje się coraz bardziej rozumienie prawdy i dobra zawartego w treści ich woli. Dziecko odczuwa podziw, szacunek dla umiejętności, rozumu, powagi rodziców, dla ich znaczenia w otoczeniu sąsiedzkim, w zawodzie, w prowadzeniu domu³². Dziecko uznaje również, że nauczyciel ma zalety, które mu imponują. Uznawanie autorytetu wciąż jeszcze opiera się na uznawaniu wartości osoby, ale już nie na osobistych uczuciach lęku lub przywiązania.

Na autorytet wewnętrzny nauczyciel musi sobie zapracować swoim postępowaniem, posiadany przez siebie wartościami. Ten autorytet związany z wartościami osobistymi nauczyciela powinien coraz bardziej ustępować na rzecz swej

wyższej formy. Dzięki działalności nauczyciela uczeń coraz świadomej wkracza w dziedzinę prawdy i dobra. Poznaje coraz dokładniej obraz świata, jego prawa i porządek i coraz wyraźniej rozumie cele życia i działania człowieka. Razem z tym coraz lepiej rozumie podstawowe idee i wartości z nimi związane, uczy się je cenić, uważać za bliskie sobie, za zasady, które powinny kierować jego życiem i rozwojem. Osobiste wartości nauczyciela są zastępowane w pojęciach ucznia przez rozumienie znaczenia wartości zawartych w jego słowach i czynach. Następuje proces przekształcania się autorytetu zewnętrznego w autorytet wewnętrzny, a autorytet wewnętrzny w autorytet idei czy autorytet inspirandera³³.

W sposób dość interesujący temat autorytetu podejmują też Maria Żebrowska i Barbara Łuczyńska, które przez autorytet rozumieją „wynik jedno- lub dwustronnej interakcji między dwiema osobami, dwiema grupami lub osobą a grupą, w przebiegu, której jedna ze stron nabywa tendencji do modelowania swojego sposobu myślenia lub ustosunkowania lub zachowania reprezentowanymi przez drugą stronę”³⁴. Zaznaczają, iż aby można było mówić o autorytecie jako o wyniku stosunku dwustronnego, konieczna jest aktywna i ukierunkowana postawa osoby będącej autorytetem, czynne i świadome podsuwanie przez nią pewnych wzorów³⁵. Występowanie sytuacji prawdziwego autorytetu uzależniają one od pozytywnej postawy akceptacji. Wyraża się ona w uznawa-

³¹ Sońnicki. Autorytet., jw. s. 31.

³² Tamże.

³³ Por. Zimny, Współczesny., jw. s.378 i n.

³⁴ M. Żebrowska, B. Łuczyńska, Problem autorytetu rodziców w świetle badań nad nieletnimi z zakładów wychowawczych i poprawczych. [w:] „Psychologia Wychowawcza” 1969. nr 4, s. 383.

³⁵ Tamże.

niu podsuwanych wzorów, pozytywnej ocenie tych wzorów i reprezentującej je osoby. Jednostka będzie manifestowała zaufanie i szacunek, przekonanie o słuszności postępowania i myślenia osoby. Manifestowania przez jednostkę negatywnych postaw powoduje występowanie sytuacji autorytetu fałszywego. Postawy te mogą być, co najmniej dwójakiego rodzaju: postawa przeciwstawiania się autorytetowi i postawa unikania autorytetu. Charakterystycznym dla nich zjawiskiem będzie występowanie reakcji negatywnych³⁶.

W sytuacji przeciwstawiania się autorytetowi jednostka będzie wyrażała czynny opór w formie jawnego protestu przeciwko reprezentowanemu przez drugą stronę wartościom, a przede wszystkim przeciwko ich przejmowaniu. Mogą tu występować takie wrogie zachowania, jak: negatywizm, nacisk, demonstracje, a także zachowania szkodliwe. Należy przypuszczać, że jednostka znajdująca się w tej sytuacji będzie negatywnie oceniała osobę, która stara się uzyskać u niej autorytet, i reprezentowane przez nią wartości. Może podejmować czynności mające na celu skompromitowanie jej, przyniesienie szkody moralnej i fizycznej, jeżeli osoba ta nie zrezygnuje ze swoich oddziaływań. Zachowanie jednostki będzie przeciwstawne do pożądanego³⁷. Postawa unikania autorytetu przejawia się, najogólniej mówiąc, w podejmowaniu przez jednostkę działań, które pozwoliłyby jej na wycofanie się z tej sytuacji. Może ona manifestować bierny opór starając się w jakiś możliwy do przyjęcia przez

drugą stronę sposób usprawiedliwić swoje zachowanie. Opór czynny może występować w postaci grania na zwłókę, stwarzania obiektywnych trudności lub stosowania czynności maskujących. Zachowania wrogie najczęściej będą przybierały formę izolacji, przy czym osobnik taki będzie na zewnątrz podkreślał swoją dobrą wolę, obarczając odpowiedzialnością za swoje niezadowolające reakcje osobę usiłującą uzyskać u niego autorytet. Tego rodzaju zachowanie wystąpi tylko w wypadku, gdy niemożliwa będzie ucieczka z pola oddziaływań autorytetu i przerwanie niepożądanego interakcji³⁸. Przejawem fałszywego autorytetu jest także sytuacja, w której postawę jednostki moglibyśmy określić jako uległość wobec niego. Uległość ma swoje źródło w poczuciu siły i przewagi autorytetu, przy poczuciu własnej niższości. Jednostka może wykazywać zupełny brak zrozumienia zasad, którym podporządkowuje swoje zachowanie, i umiejętność samodzielnego działania³⁹.

Wspomniane autorki wyodrębniają pięć sytuacji, w jakich kształtują się różne formy autorytetu:

1. Osoba A świadomie i celowo oddziałuje na osobę B, przy czym B wyraża postawę akceptacji wobec tych oddziaływań.
2. Osoba A świadomie i celowo oddziałuje na osobę B, przy czym B wyraża postawę przeciwstawiania wobec tych oddziaływań.
3. Osoba A świadomie i celowo oddziałuje na osobę B, przy czym B wyraża postawę unikania wobec tych oddziaływań.

³⁶ Tamże, s. 384.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże, 384-385.

³⁹ Tamże.

4. Osoba A świadomie i celowo oddziałuje na osobę B, przy czym B wyraża postawę uległości wobec tych oddziaływań.

5. Osoba A nie oddziałuje w sposób zamierzony na osobę B, jest jednak dla niej pewnym wzorem. Postawa B w tym przypadku musi być akceptująca, ponieważ ta jej forma warunkuje istnienie autorytetu.

Pierwsza i piąta z omówionych sytuacji prowadzą do powstania prawdziwego autorytetu, wynik pozostałych określony jest jako autorytet fałszywy⁴⁰. Autorki dochodzą do wniosku, iż osoby, które są prawdziwym autorytetem dla jednostki, są dla niej jednocześnie osobami znaczącymi i wzorami osobowymi. Zaznaczają jednocześnie, że nie zachodzi relacja odwrotna: „...nie każda osoba znacząca i nie każdy wzór osobowy pełni funkcję autorytetu, a tylko osoby znaczące, z którymi jednostka jest związana pozytywnymi więzami emocjonalnymi i które są dla niej realnie i obiektywnie istniejącym wzorem osobowym w postaci konkretnego człowieka”⁴¹.

Musimy pamiętać, że okres dorastania to wiek nasilonych i zróżnicowanych problemów, dotyczących między innymi własnej osoby, przeżywanych przyjaźni, podejmowania decyzji o randze życiowych wyborów, w takiej sytuacji wzrasta potrzeba przebywania i rozmowy z innymi osobami. Jest to okres silnych więzi koleżeńskich oraz nawiązywania przyjaźni, jest to czas buntu i przekory: na ogół polecenia i rady dorosłych wywołują sprzeciw i niechętnie ich przyjmowanie. W tym okresie rozwoju bardzo ważne wydaje się być posiadanie autorytetów osób, które mogłyby pomóc w wyborze odpowiedniej drogi życiowej, wywierających pozytywny wpływ na mło-

dego człowieka. Pozytywny wpływ autorytetu na zachowanie innych osób przejawia się w spełnianiu m.in., funkcji integracyjnej, motywującej, inspirującej, modelującej, regulującej, normatywno - oceniającej.

Autorytet jest źródłem wzorów, przykładów, postaw, sposobów myślenia i działań możliwych do zrealizowania. Stanowi ważną wartość w stosunkach międzyludzkich. Potrzeba istnienia osób i instytucji obdarzonych autorytetem występuje w społeczeństwie zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych, zagrożenia osobistego i społecznego, zagubienia i braku perspektyw. Rola autorytetu w procesie kształcenia i wychowania młodego pokolenia jest niepodważalna, dotyczy to szkoły, rodziny, Kościoła, instytucji kształtujących postawy obywatelskie.

Zanik autorytetu tych podmiotów prowadzi do nasilenia zjawisk patologicznych. Wielu jednostkom a w szczególności ludziom młodym, nie w pełni jeszcze ukształtowanym psychicznie i emocjonalnie, a także osobom nie nadążającym za rozwojem wiedzy, nauki i techniki oraz przemianami społecznymi, przy podejmowaniu ważnych decyzji życiowych może być potrzebne, odwoływanie się do autorytetu, poleganie na opinii osób uznanych za autorytety⁴². Wbrew pojawiającym się dziś poglądom obniżającym znaczenie autorytetu w wychowaniu, istnieje duże zapotrzebowanie na autorytet. Tę potrzebę wyznaczają rące, znane od dawna w pedagogice, mówiące o tym, że gdy mamy do czynienia z wychowankiem, z osobowością, która się dopiero kształtuje, nieodzowny jest punkt odniesienia w postaci autorytetu. Nasilające się negatywne zjawiska życia społecznego spr-

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże. s. 384-385.

⁴² J. Zimny. Specyfika „Europejskiego nauczyciela” XXI wieku. [w:] Teoretyczne i metodyczne zasady pedagogicznej oświaty: mistrzostwo pedagogiczne, twórczość, technologia. Kijów 2007, s.50-61.

wiają, że młody człowiek potrzebuje dzisiaj autorytetu, który pomoże mu zrozumieć świat i odnaleźć w nim swoje miejsce⁴³.

Mówiąc o roli autorytetu warto przywołać opinię Ralph'a Tyler, który m.in. rolę tę widzi w osiągnięciu przez młodzież następujących celów:

1. doprowadzenie uczniów do samorealizowania się,
2. uczynienie ich osobami świątymi,
3. udzielenie im wsparcie w obszarze ruchliwości społecznej,
4. zapewnienie uczniom umiejętności i wiedzy potrzebnej w pracy zawodowej,
5. przygotowanie ich do dokonywania rozumnych wyborów dóbr materialnych i niematerialnych oraz usług,
6. przygotowanie młodzieży do ustawicznego kształcenia się.

Ralph Tyler nie zwrócił uwagi na kwestie duchowe. Ale doskonale wiemy, że nauczyciel to nie tylko zawód, to także rola społeczna, to rola formatora w sprawach osobowych, ludzkich i duchowych. Powinien być znawcą młodzieży o wiedzy naukowej, ale przy tym otwarty, szczerzy, o bogatej osobowości, skutecznie nauczać, być sprawiedliwy, pomagać słabszym, dbać o zdolnych. Ma pracować z poświęceniem, systematycznie doksztalać się, troszczyć się o każdego ucznia, działać społecznie, osiągać wysokie wyniki nauczania, być przykładem, dążyć do ideału.

STRESZCZENIE

Autorytet nauczyciela stanowi istotny element w kształtowaniu intelektualnym i duchowym ucznia na wszystkich poziomach jego edukacji. Od wielu lat zagadnienie to podejmują nie tylko pedagodzy, ale specjaliści różnych dziedzin wiedzy. Dziś po okresie transformacji należy na nowo pochylić

się nad tym zagadnieniem. Wielu stawia tezę, że nie ma wychowania bez autorytetu. W ostatnim czasie zaproponowano nowy model autorytetu nauczyciela jako inspirowanego. Jego struktura opiera się na trzech głównych elementach: osobie, wiedzy i wierze. Stawia się tezę, że nie ma autentycznego autorytetu bez wartości chrześcijańskich.

SUMMARY

Relativization of truth, undermining Christian values and even their denial, coupled with the rejection of moral principles are not rare attitudes today. In the prospect of still occurring socio-cultural changes the crucial question is of what today's youth expects from their parents, what are their expectations, as a young Polish? Young people no longer want to live half-truths, they do not want to be Catholic because they were born in a Catholic family. Many simply want to live of the Gospel and be a sign of hope for others. Values, often forgotten in today's upbringing, are Catholic values that have universal character, they arise from the nature of a man, and the essence of this nature expresses the truth about the dignity and worth of the human person. Upbringing without values becomes an empty bell, which, even despite the strong rocking will not give the expected sounds. Young people expect from today's family, from their parents in fact: self-reliance, independence, autonomy, social contact, approval of the peer group affiliation, acceptance, sense of security, the possession of certain goods, getting to know in accepting way, understanding their activities, showing them the sense of life. To be right is not enough to bring up. You have to love. A wise love is the first method of upbringing and the most effective motivates to an effort and development.

⁴³ Por. J. Zimny. Specyfika „Europejskiego nauczyciela” XXI wieku. [w:] „Pedagogika katolicka” nr 1a (1a/2007) numer specjalny, s.128-144.